

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศาสนสถานหรือวัดนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างคู่บ้านเมืองมีประวัติศาสตร์ผูกพันใกล้ชิดกับชีวิตไทยเสมอมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ผ่านระยะเวลาแห่งความรุ่งโรจน์ของสมัยกรุงศรีอยุธยา ยุคสมัยของการรบพุ่งป้องกันประเทศของกรุงธนบุรี และเมื่อมีการย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกมายังฝั่งตะวันออก เข้าสู่การก่อสร้างตัวบ้านเมือง พื้นที่อิทธิพลอยุธยาในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ วัดยังคงดำรงความสำคัญโดดเด่นเป็นของคู่ควร ควบไปกับวังในฐานะอารามหลวงชั้นใน พระมหากษัตริย์ก็ได้เข้าประกอบพระราชพิธีสำคัญเสมอมา วัดราษฎร์ในระดับชาวบ้านก็มีความผูกพันในกระแสแห่งวิถีชีวิตผู้คนและต่อชุมชน โดยอาศัยวัดเป็นสถานประกอบพิธีกรรม เป็นสถานบวชเรียน ให้ความรู้ อบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของชาวบ้านในละแวก เป็นที่ประชุม ชุมชุม เป็นศูนย์รวมทางกิจกรรมของชุมชน

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 นับเป็นสมัยรุ่งเรืองแห่งการพัฒนาตัวบ้านเมืองไปในแนวทางแห่งอารยธรรมตะวันตก มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเมืองอย่างมาก การสัญจรมีการตัดถนนหลายสาย เพิ่มความหนาแน่นของการขยายตัวอย่างเต็มพื้นที่ระหว่างคลองรอบกรุงกับคูเมือง จึงได้มีการขยายตัวของสร้างวังเจ้าขุนมูลนายออกไปตามถนนมากขึ้น ทำให้การกระจายของวัดที่เคยเกาะกลุ่มกันบริเวณเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในขยายตามออกมาด้วยในรัชกาลที่ 6 และ 7 ซึ่งยังคงเป็นผลสืบเนื่องจากสมัยอิทธิพลตะวันตกของรัชกาลที่ 4 และ 5 การทำนุบำรุงบ้านเมืองดำเนินต่อมา และเมืองมีการขยายตัวอย่างมากในทิศตะวันออก ถนนสายสำคัญ เช่น สีลม สาทร สุรวงศ์ สีพระยา เป็นพื้นที่ที่ถูกเปิดออกให้มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน โดยข้าราชการ ขุนนาง หน้าตาของสถาปัตยกรรมรวมถึงประโยชน์ใช้สอยได้แปรเปลี่ยนไป วัดเป็นส่วนประกอบของชุมชนที่ค่อย ๆ ลดบทบาทที่เคยสำคัญและโดดเด่นลง

หลังสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความรีบเร่งในการพัฒนาประเทศมีมากมายหลายด้านน้ำหนักประการ ส่งผลทั้งบวกและลบทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ วัดเป็นเพียงองค์ประกอบเล็ก ๆ ของชุมชน ในรูปแบบการพึ่งพาทางจิตใจ ไม่ได้เป็นความต้องการอย่างจำเป็นอีกต่อไป อาจจะมีหรือไม่ ก็มีได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนมากนัก

ในปัจจุบันเอกลักษณ์และความงดงามของวัดที่ซ่อนตัวอยู่ท่ามกลางหมู่ตึกสูงอย่างสงบเงียบนั้น ดึงดูดความผูกพันอย่างราบรื่นสม่ำเสมอต่อผู้คนและชุมชนโดยรอบหรือไม่เพียงใด เป็นสิ่งที่ยังมิได้มีการหยิบมากล่าวถึงกัน วัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ไทย และหากเราจะมองลึกลงไปในทางสังคมก็ยังคงเป็นสายใยแห่งความผูกพันจรจรลงใจระหว่างศาสนากับวิถีชีวิตแบบไทย ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงตามสภาพการณ์ความเป็นจริงในการพัฒนากรุงเทพมหานครนั้น ทำให้วัดค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไปที่ละเล็กทีละน้อย ตามความจำเป็นของการใช้ชีวิตในรูปแบบอื่น ๆ

กล่าวได้ว่า คงจะเป็นการยากที่จะทำการอนุรักษ์วัด ไว้เพียงเพื่อเหตุผลทางศาสนา และคุณค่าของศิลปะวัฒนธรรม ดังนั้นจึงควรได้มีการหาหนทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัดในปัจจุบัน รวมไปถึงการวางแผนเพื่อประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ควบคู่กันไป โดยให้มีความสอดคล้องกันสภาพความเป็นจริง มีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนกรุงเทพฯ เพื่อที่จะดำรงสภาพความเป็นจริง และดำเนินต่อไปในแนวทางอันจะก่อให้เกิดประโยชน์

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสภาพความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนและเมือง
2. ศึกษาสภาพโดยทั่วไปของวัดในกรุงเทพมหานคร
3. ศึกษาสภาพปัญหาของวัดตัวอย่างในเขตพื้นที่ศึกษา
4. ศึกษาเพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาคู่ที่พบในข้อ 3
5. ศึกษาเพื่อเสนอแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์วัดให้สอดคล้องกับสภาพเมืองในปัจจุบัน

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตทางพื้นที่ กำหนดแบ่งกลุ่มพื้นที่ศึกษาออกเป็น 5 กลุ่ม โดยแยกตามลักษณะเด่นเชิงกิจกรรมของพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร คือ

- 1) เขตเมืองเก่า
- 2) เขตพาณิชย์กรรม
- 3) เขตธุรกิจ
- 4) เขตศูนย์กลางขนาดย่อม
- 5) เขตพักอาศัยชานเมือง

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

1. ศึกษาพัฒนาการของเมืองกรุงเทพมหานคร ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและเมืองที่ผ่านมาด้วยการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ แผนที่ประวัติศาสตร์ ข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร การค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาจากการสำรวจพื้นที่ศึกษา และวัดตัวอย่าง

3. สัมภาษณ์คนในพื้นที่ศึกษาและพระในวัด เพื่อนำมาประเมินสภาพปัญหาและความสัมพันธ์ และสรุปผล

4. เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงและวางแผนเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์วัดให้สอดคล้องกับสภาพเมืองตามความเป็นจริงในปัจจุบัน

แหล่งที่มาข้อมูล

1. ข้อมูลเอกสารสถิติจากหน่วยงานราชการและสถาบันที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศาสนา กรมศิลปากร สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น

2. แผนที่ จากหน่วยงาน เช่น กรมแผนที่ทหาร สำนักผังเมือง กองผังเมือง กรุงเทพมหานคร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

3. ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่จริง โดยการสังเกต สอบถาม สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้สังเกตการณ์

ข้อจำกัดในการศึกษา

1. การศึกษาบทบาทของวัดเพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์ เป็นการศึกษาที่ต้องการความเข้าใจและข้อมูลที่กว้างขวางลึกซึ้ง การวิเคราะห์ข้อมูลควรประกอบด้วยกลุ่มคนหลายทรศณะ ควรมีการทำงานเป็นกลุ่ม ดังนั้นการศึกษาโดยคนเพียงคนเดียวจึงอาจมีข้อบกพร่องบ้าง
2. กรุงเทพมหานครมีขอบเขตกว้างขวาง อีกทั้งยังมีพัฒนาการที่ซับซ้อนเป็นเวลายาวนาน ศาสนสถานที่ปรากฏมีเป็นจำนวนมาก มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ลดหลั่นกันทั้งสูงถึงต่ำ การสำรวจพื้นที่และจัดโดยละเอียด ต้องใช้ทั้งกำลังทรัพย์ กำลังคน และเวลา เป็นอย่างมาก การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดดังกล่าวมา การสำรวจจึงจำเป็นต้องแบ่งเนื้อเมืองออกไปเป็นส่วน ๆ โดยเน้นความเด่นของในแต่ละพื้นที่ และบทบาทที่ต่างกันของวัดในแต่ละพื้นที่เท่านั้น

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ได้ทราบถึงบทบาทและความเกี่ยวโยงสัมพันธ์ของวัดกับคนกรุงเทพฯ และเมืองกรุงเทพมหานคร
2. ทราบถึงสภาพ และปัญหาที่มีอยู่ของการใช้ที่ดินบริเวณวัด ความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบและกับเมืองกรุงเทพฯ โดยรวม
3. ทราบแนวทางการวางแผน ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ซึ่งกันและกันในขบวนการพัฒนาเมืองและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพฯ